

VÉLEMÉNY A KÖZÉPISKOLAI TANTERVEK REVISIÓJÁNAK ÜGYÉBEN.

A közoktatási tanács állandó bizottsága 1896 november 17-iké ülésén négy kérdőpontot szövegezett, melyek közül három középiskolai tantervünk ellen a társadalom és részben a tanárok által is hangoztatott vádaknak esetleg a tantervben rejlő okait keresi, míg a negyedik az orvoslás módjait kutatja.

E négy kérdésre törekszem az alábbiakban megfelelni, de véleményem fogalmazásánál szemem előtt lebegett az is, hogy a miniszter időközben a középiskolai törvény reformját és középiskolaügyünk reformját is napirendre tűzte, és pedig oly irányban, hogy esetleg többféle középiskolánk abiturientienseinek egyenlő qualificatiót adjon.

Kérdés tárgya lehetne, hogy ha radicalis reform van készülöben, egyáltalán szükséges-e addig is a tanterv-revisio? Én azt hiszem, hogy ez nemcsak hogy nincs útjában, de sőt még szükségesebbé teszi, mert e revisio lesz hivatva a reformnak útját egyengetni, azt előkészíteni.

Az iskolai munka sikeressége kétségtelenül kívánatosná teszi, hogy a tanterv gyakori változásoktól megóvassék, de azért oly tanterv, mely idővel módosításokat ne tenne szükségessé, a mint a culturnépeknél eddig soha nem volt, a jövőben sem lesz.

Ez ellentétes két érdek lehető megegyeztetését abban látom, hogy tanterv-változtatásnál lehetőleg kerültessek el minden erőszakos rázkódtatás egyrészt, legyen a haladás- és fejlődésben is conservativ. Ha pedig a viszonyok lényeges átalakítást tesznek szükségessé, ez eszközöltessék oly módon, hogy a gyakorlati tapasztalat szerzésére is legyen mód, mielőtt a végleges alakulás talán törvény által fixiroztatik.

Ez általános elvek vezettek engem az alábbiak megírásánál; e szempontból igyekeztem a felvetett kérdésekhez hozzászólni.

A felvetett négy kérdés közül az-első kettő abból az igaznak feltételezett két tételből indul ki, hogy középiskoláink tanulói túl vannak terhelve, s hogy az ismeretek bizonyos irányú anyagából, nevezetesen a leginkább nemzetieknek jelezhető tantárgyakból, ismereteik igen hiányosak, s a kérdés, ennek mennyiben oka a tanterv.

A magam tapasztalata alapján is kénytelen vagyok mindkét *suppositio* helyességét elismerni, de mielőtt magára a kérdésre válaszolnék, legyen szabad két dolgot előrebozsátanom. Egyrészt ugyanis annak, a mit mi túlterhelésnek szoktunk nevezni, a tanterven kívül számos más oka is van, s e bajon *csak* a tantervnek javítása által radicalisan nem segítünk; másrészt véleményem szerint az elért eredmény nem *csak* a nemzeti jellegű tárgyakban nem kielégítő, de sajnos, a tárgyak legtöbbsjében nem, a minék okát ismét nem *csak* a tantervben szabad keresnünk.

Véleményem szerint igenis részben a tanterv is oka e bajoknak és ennek javításával némiképp szintén segíthetünk, de midőn erre a módot keressük, nem szabad az előrebozsátottokról megfeledkeznünk, nehogy egy irányban felismert baj orvoslásával, más irányban még nagyobb kárt okozzunk.

Ez okból legyen szabad, mielőtt magának a tantervnek hiányaira utalok, előrebozsátanom, miben látom még a tanterven kívül a jelzett hiányok okát.

Én minden baj egyik legfőbb okát tanáraink didaktikai képzettsége hiányában látom. Ez alatt pedig nem értem csak a tanítási ügyességet az egyes tanár saját szaktárgyában, mely sok esetben szintén sok kívánni valót hagy fenn, de sokkal inkább még a koncentrikus tanítás hiányára gondolok, mely megkívánná, hogy a philologus is érdeklődjék a tanuló matematikai előmenetele iránt, azzal tisztában legyen és azt a maga körében is támogassa és viszont.

Az általam választott példa meglehetősen bizarrnak látszhatik, de érthetőbb, ha azt mondom, hogy pl. földrajzot minden tanárnak kell tanítania, és a magyar nyelvet ugyancsak mindenkinek, de ez viszont is áll, a nyelvésznek is meg kell magyarázhatnia egy esetleges olvasmány kapcsán a szivárványt, illetőleg ezt, a mennyiben a tanuló már ismeri, vele újból megbeszélhetnie. Talán a választott példák nem egészen szerencsések az általam itt jelezni kívánt baj jellemzésére, melyet a tanárok didaktikai összefüggése hiányának nevezhetnék.

A túlterhelésnek egy másik lényeges oka, mely a feltett négy kérdés körén szintén kívül esik, a tankönyvekben keresendő. Nem tartozom azok közé, kik tankönyvirodalmunk fejlődését tagadnák; van sok jó tankönyvünk, de a jók legtöbbsjé sines arányban a tankönyv feldolgozására szánt idővel és a tankönyv a tanárt rend-

szerint jobban köti tantervnel és utasításoknál is. Példával igazolhatnám, hogy tankönyvcseré az illető tárgyban az elégtelen osztályzatok százalékát felére csökkentheti!

Azt hiszem, hogy a tankönyvbírálóknak e szempontból a jövőben sokkal szigorubban kellene eljárniok.

Véleményem szerint számos tankönyvünket egyenesen lapszámuknál fogva kéne a használattól eltiltani, mert arra, hogy tankönyvekül használhatók és feldolgozhatók legyenek, kétszer és háromszor annyi időre volna szükség, mint a mennyi a tantervben kiszabott óraterv szerint rendelkezésre áll.

És még egy körülményre akarok utalni, mely ugyan már a tantervvel van némi összefüggésben, de a törvény határozatán (83—XXX—16. §.) alapszik, ugyanis a megszabott heti óramaximumra.

A törvény az óramaximumot, éppen a túlterhelés elkerülése céljából 26 és 28 órában állapítja meg. Ennek következménye, hogy nagy kiterjedésű disciplináknak is gyakran nevelésesen csekély óraszámot kellett kiszabni, hogy minden szükséges tárgy számára hely maradjon. De az elvégzendő anyag maga bir határokkal, melyeket az óraszám nem csökkent, s ennek eredményeként igazán túlterhelés, mert az ám az igazi túlterhelés, ha az iskolában kellően fel nem dolgozott anyag megemésztését a tanulóra bizzuk. Németország középiskoláiban a kötelező óraszám az alsóbb osztályokban 32, a felsőbbekben 40 is. Így aztán juthat a gymnasiumon, sőt még a reálgymnasiumon is a latin nyelvnek 70—80 heti óra a mi tantervünk 49 órájával szemben, s hogy így más célt lehet elérni, az alig szenved kétséget.

Én ugyan a német óramaximum mellett nem törnék lándzsát, de azt hiszem, hogy 28 és 36—40 között van közép út is, és nem túlterhelés volna, de a túlterhelés elleni óvószer, ha a heti óraszámot az alsó osztályokra nézve 26-ról 30-ra, a felsőbbekben 28-ról 32-re emelnék törvény-revisio esetén, feltéve ugyanis, a mi iránt magamnak kétségeim vannak, hogy az óraszám meghatározása a törvénybe tartozik.

És legyen szabad még egy általános elvre ráutalnom, melyet a tanterv-revisiónál, bár nem tartozik sem a túlterhelés, sem a nemzeti tárgyak elhanyagolása kérdéséhez, szem előtt tartandónak vélek.

A gymnasium és a reáliskola tantervének van a megkülönböztető részekén kívül egy közös törzse.

Ezt a közös törzset véleményem szerint lehetőleg egyenletesen kellene alkotni.

Én csak egy ilyen különféleségre akarok utalni. A gymnasium a IV. osztályban a stílus általános törvényeit tárgyalja, az V. osztályban az írásművek általános szabályait. A reáliskola e kettőt a IV. osztályban végzi és még hozzá a verstant is!

Ellenben a reáliskola két éven át foglalkozik a magyar irodalomtörténettel, tulajdonképp a magyar irodalom rendszeres ismertetésével, a mit a gymnasium egy év alatt végez — vagy kellene végeznie!

E különbségek tényleg nem a két iskola iránya közötti különbségből származnak, s ezek azok, melyek véleményem szerint a jövőben elenyésztetendők volnának. Az eddigi tapasztalat beigazolhatta, melyik jobb a kettő közül, e jobb tartassék meg mindkét intézetben.

Végül még egy nem szorosan a kérdéshez tartozó észrevételt kell előrebocsátanom, s ez a gymnasiumra vonatkozik.

Nekem azon meggyőződésem van, hogy a szabadkézi rajzot minden középiskolában *kell* tanítani, ez tehát kell, hogy a gymnasiumnak is kötelező tárgya legyen. A rajzolni tudás tulajdonképp látószervünk egy tökéletesbitése; látni részben csak akkor tudunk igazán, ha rajzolni is tudunk. Érzékszerveink fejlesztése pedig fejleszti ítélőképességünket is.

Én azon meggyőződésben vagyok, hogy ha tantervünket, bármilyen okból és szempontból is újabb revisio alá vesszük, gymnasiumi tantervünk e hiányán kell segíteni és a szabadkézi rajzot, legalább azon terjedelemben, melyben az ma a reáliskolai tantervben szerepel, a gymnasiumi tantervbe is felvenni. A reáliskolai tantervben az ezen tantárgynak szánt óraszámot lehetőleg még emelném, a mi azonban csakis az óraszám maximumának emelése esetén volna lehetséges.

És ezek előrebocsátása után legyen szabad az állandó bizottság négy kérdésére áttérnem. Az első és második kérdésre vonatkozólag nézetemet lehetőleg röviden és indokolás nélkül akarom elmondani, ezt fentartva magamnak akkorra, midőn a harmadik kérdésre adandó válaszban az általam javasolt orvoslási módokról szólok. Tekintettel pedig arra, hogy immár tizenkét év óta reál-

iskolán működöm és erre vonatkozó ismeretem közvetlen tapasztalaton alapszik, első sorban ez iskoláról s azon szerzett tapasztalataimról szólok; a dolog természetéből folyik, hogy ez észrevételek nagy része a gymnasiumra is vonatkozik.

I. Túlterhelés.

Az egész reáliskola számára kiszabott tananyag nem túlságos és legfeljebb a mennyiség-tani anyag lenne némely részeiben korlátozandó. Egyes osztályok aránytalan megterhelése kétségtelen és egész világosan kitűnik az alábbi táblázatból (miniszteri jelentés 1895-ről), mely az elégtelen osztályzatok arányszáma-it tünteti fel.

	Elégtelen osztályzatot kapott:	
	a gymnasium	a reáliskola
I. osztályban	27.5 %	29.1 %
II. „	21.5 „	24.9 „
III. „	22.7 „	27.0 „
IV. „	19.9 „	21.0 „
V. „	22.6 „	26.1 „
VI. „	16.3 „	15.3 „
VII. „	15.6 „	20.6 „
VIII. „	5.9 „	4.6 „

A dolog természetes rendje azt hozná magával, hogy az elégtelen osztályzatok száma a tanulók felsőbb osztályokba való emelkedésével arányosan csökkenne, a mely feltevésnek legalább a gymnasium, a III. és V. osztályban beálló nem túlságos rendellenességtől eltekintve meg is felel, a reáliskola ellenben a III., V. és VII. osztályban állandóan egész ugrásszerű visszaeséseket tüntet fel. Ebből kétségtelenül kitűnik, hogy a tananyag nincs arányosan felosztva és hogy tanulóinknak, kik a páros osztályokat könnyűeknek, a páratlanokat nehezeknek nevezik, teljesen igazuk van.

De ily aránytalan felosztást már az *I. osztályban* is látok, hol véleményem szerint

1. a számtani tananyag;
2. a földrajzi tananyag az annak feldolgozására szánt idővel nincs arányban, a mennyiben a 3—3 óra erre kevés.

A *III. osztályban* a tananyagba belépő három új tárgy, ugyanis

1. a francia nyelv;

2. a magyar történelem és

3. a physika, ezeken kívül pedig

4. a magyar nyelvtan rendszeres tárgyalása, tulságosan terhelik meg a tanulókat.

Az *V. osztályban* főként a mennyiségtan az, melynek anyaga tulságos terjedelmesen van kiszabva, de túlterheli a tanulókat a növénytan és a chemia is, melynek 2—2 órával kiszabott ideje a tényleg feldolgozandó anyaggal ismét nincsen arányban.

A *VII. osztályban* ismét a matematika és annak talán épen oly részei, melyek bizvást volnának a tantervben törülhetők, ezek mellett pedig a physika, mely heti 4 órában sokszorta nagyobb anyag elvégzését kívánja ez osztályban, mint a *VIII.*-ban heti 5 óra alatt, — az, mely a tanulóknak az előmenetelben való visszaesését okozza.

A gymnasiumra nézve a statisztika nem tüntet fel oly kedvezőtlen tüneteket, mint a reáliskola, mégis sokkal sűrűbb a panasz az ellen és pedig főként a classicus nyelvek által okozott túlterhelés miatt. És én e panaszt is jogosultnak tartom és okát főként az azok feldolgozására szánt idő korlátozottságában keresem. Mi akarnók és kívánnók, hogy tanulóink jobban tudjanak latinul, talán görögül is, de míg a nálunknál *sokkal* jobban tanító német tanárok erre heti 76—80 órát fordítanak, mi tanulóinkat erre heti 49 órában akarjuk megtanítani, illetőleg velük ugyanannyit tanultatni. Ez igenis túlterhelés.

A mit a reáliskola *III.* osztálya visszaesése okának mondtam, az a gymnasiumnál is, csakhogy itt a három új tantárgy neve

1. német nyelv;

2. történelem;

3. physikai földrajz.

Az *V. osztály* nem is nagyon lényeges visszaesését a görög nyelv és talán még inkább az úgynevezett görögpótló tanfolyam okozza, de részben talán az iskolacsere is, melynek, csonka gymnasiumaink számát is tekintve, elég jelentékenynek kell lennie.

II. A nemzeti jellegű tárgyak elhanyagoltsága.

Az ifjúság a nemzeti tárgyakban való készületlenségének oka legalább részben tényleg a tanterv lesz, de van más is. A nemzeti irodalom ismerete nem egy az irodalomtörténet adatainak betanulásával.

Az írók életrajzairól egészen eltekintek, de egy tanuló felsorolhatja Vörösmartynak akár összes műveit, sőt elmondhatja nekem a kezében volt irodalomtörténet írójának véleményét is Marót bánról vagy Csongor és Tündé-ről és azért irodalomismerettel még sem bír. Irodalomismeretre csak az irodalom olvasása által lehet szert tenni. Ez a tantervbe oly módon, hogy minden az iskolában olvastassék, nem lesz beilleszthető, a Räubereket sem olvassák Németországban az iskolában, de azért nem lesz tanuló Németországban, ki azokat ne olvasta legyen, holott nálunk — mondják — tanárvizsgálatra állnak elő jelöltek, kik az irodalmat csak az irodalomtörténet ismertetéseiből ismerik.

Itt inkább az iskola és talán az egyes iskola, de társadalmi és könyvészeti bajjal, mint a tanterv hibáival állunk szemben.

Csak arra akarok utalni, hány nagy jelentőségű irodalmi munka van, melyek olvasását tanulóinktól meg kell követelnünk, mely mű alig szerezhető meg, mert nem kapható, vagy melynek hozzáférhetőségét ára korlátozza.

Csak arra akarok utalni, hogy például Németországban alig lesz gymnasiumba járó tanuló, kinek otthon nemzeti classicus íróit tartalmazó könyvtár nem állna rendelkezésére, míg a vezetés alatt álló tanintézet 180 tanulója között alig lesz tíz, ki otthon legalább Petőfi költeményeit találhatja, és e tíz is valószínűleg jutalom-könyvül kapta az iskolában! Ezek lényeges különbségek, melyekkel számolni kell!

Alább áttérek arra is, mi módon enyhítheti e bajokat némiképp az iskola, a társadalom ily hibáit azonban egészen nem orvosolhatja.

Másképen áll a dolog a honismerettel, nevezetesen a földrajz és a történelem, illetőleg a hazai alkotmány ismeretével.

A földrajzi tantervet, kivált a reáliskolánál, határozottan roszszalom.

Az I. osztályban heti három órában tanítjuk Magyarország földrajzát, de az összes többi európai államokét is, és a mi legkevésbé oda való, még általános földrajzi bevezetést.

Földrajzi szélesség és hosszúság, az évszakok keletkezése stb., mind oly dolgok, melyek a tanulók értelmi fokát, kik sem a kör, sem a gömb mértani fogalmával még nem ismerkedtek meg, messze felülmulják.

E tömkelegből természetesen nem maradhat meg a honi

ismeretből semmi, sőt azt hiszem kevés maradna még az esetre is, ha a heti órák számát megkétszereznék. Az orvoslás itt csak a tananyag megszorításában kereshető, e fokon a tanulók foglalkozzanak csak honismerettel és a tananyag csak a haza földjének ismertetésére szorítkozzék.

A negyedik osztályban, az igaz, heti három órával ismét szerepel Magyarország — most már politikai földrajza, de e mellett ismét az összes többi európai államoké is. A tananyag ismét sok, és a hazai viszonyok ismertetésének ismét kevés hely jut, és még más baj is van, a földrajz tulajdonképp nem elég közvetlenséggel nyújt módot arra, hogy politikai institutiókat ismertessünk azok kapcsán.

Bizonyára baj, ha a tanuló nincs tisztában a közigazgatás és igazságszolgáltatás közötti különbséggel és ha nem ismeri a különbséget járásbíró, szolgabíró és törvényszéki bíró között, de hisz ezek tárgyalására az egész tananyagban nincs is hely! — Hisz a megyéket, azok székhelyeit, Aranyos-Maróth és Ipolyság lakosainak számát és e városokban virágzó ipar (?) és kereskedelemről (?) tanulnak a fiúk, kiknek fogalma a kereskedelemről a vegyeskereskedés fogalmával van azonosítva és iparról való fogalmuk ki van merítve azzal, hogy a csizmadia és szabó iparosok.

Az eredmény az, hogy a negyedik osztályból, mely nagyrészt az első osztály földrajzi tananyagát ismétli, szintén nem sokat visznek a tanulók magukkal a honismeretből.

De hisz a reáliskolában még egyszer nyílik erre alkalom, a VII. osztályban is kell tárgyalni Európa és Amerika politikai viszonyait, és pedig a történelem kapcsán.

A történelmi tananyag heti 3 óra mellett a westfaleni békétől a legújabb kor eseményeig terjed: oly tömeg, mely heti három órában magában is alig dolgozható fel és a legújabb kornak története és a politikai viszonyok áttekintése marad a tantervben, de annak tárgyalására, igazán átdolgozására idő nem marad.

S most kérдем, hol tanulta legyen hát a tanuló hazája földrajzát igazán, az egész középiskolai tananyagban az mindig csak jóformán mellékesen volt tárgyalható, mint önálló egység azonban sehol sem szerepelt.

A hazai történelem mint önálló tárgy azonban kétszer is szerepel, a III. és VIII. osztályban, és pedig mindkétszer rendszeresen tárgyaltatik.

Ámde rendszerezni, vagy akár áttekinteni csak azt lehet, a mink van, tehát ha rendszeresen tárgyalunk magyar történelmet, akkor tanulóink nagy részének annak anyagát birnia kellene már, és pedig az olvasmányból, úgy az iskolai, mint házi olvasmányból.

E nélkül az a rendszeres magyar történelem egy adathalmaz, mely a tanulókra nézve megemészthetetlen teher.

Itt a hiány; és e hiány oka, hogy a magyar történelmi tanításnak sikere sem kielégítő.

A III. osztályban különben a hazai történelem rendszeres tanítását egyáltalán korainak tartom és az arra kitűzött időt egyenesen olvasmány alapján való történelmi ismeretszerzésre gondolnám felhasználandónak.

Ha ez ismeretszerzés aztán a magyar olvasmány kapcsán, úgy a magyar történelmi, mint az irodalmi ismeretre vonatkozólag tervszerűen folytattatik a VIII. osztályig, akkor azt hiszem a nemzeti tárgyak elhanyagoltsága iránti panasz el fogna némulni.

Miként vélem ezt eszközzendőnek, és nevezetesen mi módon gondolom a nemzeti institutiók ismeretét is biztosíthatni, erre legyen szabad a harmadik kérdésre adandó válaszomban alább megfelelni.

III. A hiányok orvoslása.

Mint az előzőkből, hol a meglevő bajok okaira törekedtem utalni, máris kitűnik, én azok orvoslása végett új tantárgy felvételét nemcsak hogy szükségesnek nem tartom, de azt egyenesen károsnak tekinteném, de igenis szükségesnek tartom a tananyagnak a mostanitól lényegesen eltérő és arányosabb felosztását.

Legyen szabad az eredményt előrebocsátanom, ugyanis az órabeosztást, és ezután azt igazolnom, illetőleg indokolnom.

Tantárgy	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Eddig volt	Diff.	
Vallás	2	2	2	2	2	2	2	2	16	16	+ 0
Magyar	5	5	3	3	3	3	3	3	28	28	+ 0
Német	5	4	3	3	3	2	2	2	24	24	+ 0
Franczia	.	.	5	5	4	4	3	3	24	24	+ 0
Bölcsészet	.	.	.	.	.	.	.	3	3	3	+ 0
Földrajz	3	3	3	.	.	.	.	.	12	9	+ 3
Történelem	.	.	(3)*	2	3	3	3	3	14	15	- 1
Mathematika	4	4	3	4	4	4	4	3	30	30	+ 0
Természetrajz	2	2	.	.	2	3	3	.	12	12	+ 0
Természettan	.	.	.	3	.	.	4	5	12	12	+ 0
Vegytan	.	.	.	.	3	3	.	.	6	7	- 1
Rajzoló- és ábrázoló geometria	3	3	2	2	2	2	2	2	18	22	- 4
Szabadkézi rajz	.	2	2	2	2	2	2	2	14	12	+ 2
Szépíráás	2	1	.	.	.	.	.	.	3	2	+ 1
Testgyakorlás	2	2	2	2	2	2	2	2	16	16	+ 0
Összesen	28	28	28	28	30	30	30	30	232	232	+ 0

Ez alkalommal csak tanterv-revisióról lévén szó, kizárólag arra szoritkoztam, hogy a jelenlegi tanterv hiányosnak felismert részeit javítsam. Mint kitűnik, az eltérés a régítől igen csekély, a tananyag felosztása azonban annál lényegesebb változást szenvedne.

Legyen szabad ezek után az egyes tárgyakon végigmennem.

A magyar nyelvi tananyagnak jelenlegi felosztását (reáliskolai) nagyjában fentartandónak vélem, csak egyben tennék különbséget, ugyanis a VII. és VIII. osztályban a legtöbb iskolában még uralkodó magyar irodalomtörténeti tanítást átalakítanám a magyar *irodalom* rendszeres ismertetésévé, úgy, hogy fődologgá az irodalomismeret lenne, és ennek csak kísérlőjévé az *irodalomtörténet* legfontosabb jelenségeinek ismertetése.

Tehát I. és II. osztályban nyelvtan inductiv alapon, a III. osztályban ennek rendszeres áttekintése, IV. oszt. stilisztika, V. osztályban retorika, VI. oszt. poetika, VII. és VIII. oszt. rendszeres irodalomismertetés.

* Azonos a magyar nyelvnél szereplő második 3 órával.

Lényegesen módosítandónak és rendszeresítendőnek tartom azonban a magyar nyelvi tanórák mellett tárgyalandó olvasmányt. Erre az I., II. és III. osztályban heti három, a IV. osztálytól kezdve lehetőleg heti két óra, a VII. és VIII. osztályban ismét mindhárom óra volna fordítandó.

A szempont, mely szerint ez olvasmány megválasztandó volna, az lenne, hogy ez olvasmány nyujtsa a tanulónak a hazai történelem egy felsőbb fokon majdan rendszeresítendő anyagát.

Ez okból az I. és II. osztály prózai olvasmányát tervszerűen a magyar történelmi mondákból kellene összeállítani, és a tanulandó költeményeket is ezen szempontból összeállítani. E tananyag tárgyánál fogva is legvonzóbb az ifjúságra, leginkább mért annak kedélyvilágához.

De ha — kivált a reáliskolán — csak ezt olvastatnók, mégis nagy mulasztást követnénk el, melynek pótlására később alig talál-nánk időt. Azt hiszem ugyanis, hogy itt kell megismertetnünk a tanulókat a görög és római mondakörökkel és ezek kapcsán nagyjában a görög és római hitélettel és institutiókkal is, nehogy akad-hasson jövőben is oly reáliskolai tanuló, ki a harmadik osztályig jövőben is azt sejttesse, hogy Réaumur és Celsius alapítói Rómának és hogy Apollo a stearin-gyertya feltalálója!

Az olvasmányra szánt idő kétharmad részét az I. és II. osztályban a *magyar* mondáknak, harmadik részét a *görög* és a *római* mondáknak szánám, de tervszerű összefüggésben.

A harmadik osztály tantervében három óra a történelemnek, természetesen a hazai történelemnek van szánva, de nem az eddigi módon vélném azt eszközlendőnek, de egy (még létesítendő) magyar *történelmi olvasókönyv* kapcsán, mely nem a királyok chronológiáját, de a magyar történelem főeseményeit adja, oly alakban, hogy a tanuló azt élvezhesse is. Ez képviselné a III. osztályban a *magyar olvasmányt*, egyuttal a magyar történelmi ismeretanyagot is. Tehát nem történetet tanítani, hanem a magyar történelem anyagát közölni a fiúkkal, ez volna a cél; anyagot, melyet majd a világtörténelem és a VIII. osztályban, a hazai történelem rendszeres tárgyalásakor rendeznek, s nem rendezést és áttekintést, mint teszszük most, mikor a tanuló nincs még a rendezendő és áttekinthető anyag birtokában.

E mellett aztán a többi három óra egészen a magyar nyelvtan rendszerezésének juthatna, a mely esetben az alaposabban

volna feldolgozható és így szintén megszűnnék a túlterhelés okozója lenni.

A szükséges irodalomismeret megszerzésének biztosítására csak egy módot látok és ez, hogy a IV. osztálytól kezdve a házi olvasmány és annak a tanár által való ellenőrzése, annak az iskolai dolgozatokban való felhasználása és értékesítése kötelezővé tétessék.

A vezetésem alatt álló tanintézetben e módszert évek sora óta alkalmazzuk. Minden tanuló a tanév elején nyomtatott jegyzéket kap az irodalmi művekről, melyeket a tanév folyamán olvasnia kell, ezekhez csatlakoznak az írásbeli házi dolgozatok és ehhez képest egészítették ki az ifjúsági könyvtár, hogy a művek a tanulóra nézve hozzáférhetőkké is tétessenek.

Ha az irodalmi ismeretszerzést csak a VII. és VIII. osztály irodalomtörténeti tanításának tartjuk fenn, akkor lehetetlen a célt elérni.

Természetesen ez olvasmányt nem irodalomtörténeti szempontokból lehet rendezni, Bessenyeit nem lehet a IV. osztályban olvastatni, sőt még Zrinyit sem, de azon és oly irodalmi munkákat, melyek a tanulók érdekét lekötik.

Ennek tervszerű és következetes kivitele esetén tanulóink magyar irodalomismeretének fogyatékosága elleni panasz tárgytalanná lesz.

A *német nyelv* tananyaga meglehetősen változatlan maradna, csak egy irányban óhajtanék itt is változtatást, ugyanis az olvasmány rendszeres megválasztásában.

Az I. és II. osztály e mellett számba nem jöhet még, mert itt az olvasmány — idegen nyelvről lévén szó — teljesen a nyelvtanulás szolgálatában áll, de a III. osztálytól kezdve már lehet olvasni, legalább én ily tapasztalatot szereztem nagyrészt magyar ajkú tanulóinkkal és e fokon olvasmányul felvenném az addig a magyar olvasmány másodrendű tárgycsoportját képezett görög és római mondavilágot és folytatólagosan történelmük vonzóbb részleteinek és institutióiknak ismertetését. Úgy, hogy erről, minek hiányát reáliskolai tanulóink készségében eddig fájdalmasan nélkülöztük, a jövőben birjanak áttekintést.

A magyar nyelvi tanítással csak a VI. osztályban hoznám némi kapcsolatba a német irodalmi olvasmányt, itt ugyanis a poétika tárgyalásának alapját képező olvasmány anyagát képez-

hetné ez is, míg a VII. és VIII. osztályban, hol a rendelkezésre álló idő teljesen az olvasmánynak szolgál, ez a német irodalom rendszeres ismertetésének állna szolgálatában, hogy abból a tanulók megismerkedjenek a főbb írókkal, ez irodalom fejlődésének főbb korszakaival.

A francia nyelvre és a philosophiai propaedeutikára nézve nem látom a módosítás szükségét fenforogni.

Ellenben lényeges módosítást tartanék szükségesnek a *földrajz és a történelem* tanítására.

A földrajzot, mely eddig csak az I. és II. osztályban szerepelt 3—3 órával, átvittem a III. osztályba is, de az anyagot bővítém a politikai viszonyok ismertetésével is.

A tananyag felosztását ilykép gondolnám eszközlendőnek: I. osztály: Magyarország földrajza; II. osztály: Európa államai; III. osztály: A többi négy világrész és a földgömb physikája.

A tanítást inductiv alapon, az iskola székhelyéből és annak megyéje természetrajzi és politikai viszonyainak ismertetéséből kiindulva tanítanám. Politikai földrajz alatt persze nem a megye járásainak felsorolását értem, de megismertetném a tanulókat a megye közigazgatásának lényegével, azzal, hogy mi a törvényszék, mi a járásbiróság, mi az adóhivatal dolga és mi az adó, stb. Itt inductiv uton ismertetném meg aztán az ipar és kereskedelem fogalmaival is, bevonva lassan e tárgyalásba 2—3 a tanulók által képviselt szomszéd megyét s ezek viszonyainak a mi megyénk viszonyaival való összehasonlításával világítva meg a dolgokat.

Én a tananyag e részére az egész első évharmadot gondolnám fordítani, a többi idő aztán a haza földje természetrajzi viszonyai ismertetésének volna szentelhető és ez uton elérhető volna az, hogy tanulóink már az I. osztályban úgy ismerkedjenek meg a haza viszonyaival, mint a hogy ezt eddig nem ismerték.

A tanítás összefoglaló befejezéseül szolgálhatna aztán az állam közigazgatásának és törvényhozói institutióinak ismertetése, tehát minisztériumok, országgyűlés, király.

Ezt az első osztályban lehet tanítani, ez iránt megvan az érdek és ez egymagában befejezett egység.

És attól sem kell tartani, hogy ezt a gyermek majd megint elfelejti. Egyet azonban mégis szükségesnek tartok a honismeret érdekében még megjegyezni.

Elengedhetetlennek tartom, hogy Magyarország minden kö-

zépiskolája minden tantermében Magyarország térképe *állandóan* ki legyen függesztve, akár tanítják ez osztályban Magyarország földrajzát — akár nem.

Talán a kifüggesztés helyett még czélszerűbb volna egy nagy tapéta térképet alkalmazni, mely természetesen e czélra még elkészítendő volna.

Minden tanteremnek van egy szabad fala, melyre ez állandóan alkalmazható volna. Ez sokat venne el tantermeink eddigi ridegségéből, és lehetetlenné tenné, hogy akár csak feledékenységből is hiányozzék egy tanteremből a haza térképe, de annak jó karban tartását és maradását is sokkal jobban biztosítaná, mint egy kifüggesztett térkép.

Tekintettel a tantermek különböző méreteire, e térképnek legalább két nagyságban kellene rendelkezésre állania, és hogy mindenütt kellő számban beszerezhető legyen, nem volna szabad igen költségesnek lennie.

A földrajznak illetén tárgyalása után a IV. osztályban szereplő politikai földrajz fölöslegessé vált, sokkal többet itt sem lehetne tanítani, mint a mit az I. osztályban már tanítottunk. E helyett a VII. osztályban jelölném ki helyét. Miután azonban e fokon a politikai földrajzot a legújabb kor történetével kapcsolatosan óhajtanám taníttatni, erre majd a történelem tanítása kapcsán szólok.

Történelem.

A magyar nyelvi tanítás kapcsán megemlítettem már, hogy a III. osztályban a hazai történelem rendszeres tanítását törlendőnek vélem s e véleményemet ott okoltam is meg.

A használandó történelmi olvasókönyv, mely a czélunk megfelelne irodalmunkban még nem létezik, de részleteket hozzá a legtöbb iskolai olvasókönyvben találunk, és a legjobb példa Szalay tatárjárása.

Szoros összefüggés ez olvasmányok között nem szükséges, azt, hol szükségét látja a tanár, létesítheti magyarázattal. A tanuló csak az olvasmányt beszélje el. A rendszerezésre később lesz alkalom; itt szerezzék meg az anyagot. De történelem képezze az olvasmányt és ne talán kalandos történelmi elbeszélések.

Az egytetemes történelem helyét az V—VII. osztály helyett a IV—VII. osztályokra osztottam fel, főként, hogy a legújabb kor ma nagyon elhanyagolt történetének helyet szerezzek.

A tananyag felosztását is a mostanitól némiképp eltérően eszközölném. A IV. osztály számára (heti két órában) csupán Görögország és a római birodalom történetét Augustusig venném fel. Ma hónapokat fordítunk az aegyiptomiak, phöníciaiak, assyrok, indek, babiloniak történetére, meggyőződésem szerint czéltalanul, mert még sem tárgyalhatjuk behatóan, nevek és számok felsorolása pedig nem történet, ezért jobb lesz ezt teljesen elhanyagolni, és röviden csak arra utalni, hogy a görög művelődésnek előzményeit ott kell keresnünk.

Az V. osztályban a történelem a reformatio koráig, tehát körülbelül 1500-ig volna elvégzendő és a VI. osztálynak maradna az újkor a bécsi békekötésig.

A VII. osztály tananyagát a XIX. század története és a jelenkori politikai földrajzi viszonyok alakulása és ismertetése képezne és pedig hazánk politikai viszonyainak fejlődésével szoros kapcsolatban.

Miután a politikai földrajz elnevezés talán nem egészen helyes, a tananyagot a XIX. század történelmének és a cultur-államok közigazgatási és közgazdasági viszonyai ismertetésének nevezném. Ennek azt hiszem nem volna szabad csak az európai államokra szorítkozni, de ki kellene terjeszkedni mindazon államokra, melyek bennünket közgazdasági szempontból érdekelnek.

Tehát kiváló figyelemben volnának részesítendőek az éjszak-amerikai, talán a brazíliai egyesült államok, és e mellett még Japán is, ezek mellett pedig a tengeri hatalmak gyarmatviszonyai és a gyarmatpolitika, melynek jelentősége még mindig növekedőben van.

E tárgy volna tehát hivatva a tanulót a jelen kor viszonyainak ismeretébe, a jelenkori *hazai alkotmányéba* is bevezetni, és azt hiszem e módosítással teljesen elérnök a czélt, melynek el nem érése ma a panaszok leglényegesebbje, hogy középiskolát végzett tanulóink a legmindennapiasabb kérdések terén teljesen ignoránsok.

És itt megkapnák a tanulók a szükséges anyagot arra is, hogy a VIII. osztályban aztán Magyarország történetét rendszerelesen és oknyomozó alapon dolgozhassák fel. A régibb történelem anyagát részben még az alsóbb osztályok olvasmányából, részben az egyetemes történelem] közép- és újkori tárgyalásaiból birják, a jelenkor viszonyait ismerik a VII. osztályból, ez alapon aztán el

Nem érhető a VIII. osztálybeli hazai történelem tanításának feladata, hogy egész fejlődésében világossá tegye nemzetünk ezeréves történetét. A mai tanterv mellett, hol a tanulónak a VIII. osztályban is, előtte eddig nagyrészt teljesen ismeretlen új dolgokat kell tanulnia, ez nem érhető el.

Mathematika.

A közönséges számtannak az első három osztályra való felosztását fentarthatónak tartom, de az I. osztályban az óraszámot háromról négyre tartom felemelendőnek, mert jelenleg az elvégzendő anyag és az óraszám között nincs meg a helyes arány, nevezetesen a közönséges törtekkel való műveletek begyakorlására nem marad elegendő idő.

Algebrai és geometriai tanításunk határozottan tulterjengőségben szenved, a minek főokát, talán inkább használatos és bizony nagyon elavult tankönyveinkben, semmint tantervünkben kell keresnünk. Az algebrai és geometriai tanítás terén nagyon ránk férne e reform, mely egyébként másutt, pl. Németországban is, tényleg megindult már.

Az alábbiakban nem erre törekszem, de csupán a tananyag néhány aránytalanságának kiegyenlítésére és néhány, véleményem szerint tanulóink átlagos tehetsége fokát túlhaladó részlet megszorítására.

A IV. osztály tananyagából például kihagyható: a geometriai haladvány, mint osztási eredmény. Ez e fokon nehézséget okoz, a VI. osztályban újból tárgyalatik, közbe pedig nincs alkalom annak alkalmazására és pedig kívánatos, hogy a mit tanítunk, annak gyakorlati alkalmazását és szükségét lássa is a tanuló.

A tananyag e megszorítása által pedig alkalom nyílnék arra, hogy kivált az elsőfoku egyenleteknél, lehetőleg a kereskedelmi számtanból választott egyszerűbb feladatok megoldásával, az elméleti tananyagot alaposan gyakoroljuk be és ez uton is létesítsük az eddig meglehetősen hiányos kapcsolatot a III. és IV. osztály tananyaga között. Egyenesen kizárandók volnának a részletes számelméleti fejtegetések, melyekkel algebrai tanításunk e fokon rendszerint bevezettetni szokott és melyet a tanuló, a ki bizony e korban még nem philosophál, épen azért nem ért meg.

Az V. osztály algebrai tananyaga feltétlenül reductiót kíván és véleményem szerint innen kihagyható volna: Kéttaguaknak

magasabb pozitív hatványai (Pascal-féle háromszög) és: Számítási haladvány.

A számítási haladvány a VI. osztály tananyagába volna felveendő, közvetlenül a geometriai haladvány előtt, a binom fel-sőbb hatványai pedig, mint a kapcsolástan alkalmazása, a VII. osztály tananyagában találna helyet.

Az óraszám az V. osztályban ez esetben ötről négyre volna leszállítható.

A VI. osztályban a számrendszerek fejtegetésére vonatkozó rész volna lehetőleg megszorítandó és az lehetőleg gyakorlati módszerrel csak oly mértékben volna tanítandó, a mennyi éppen a tizedes számrendszer megértéséhez szükséges.

A VII. osztályból véleményem szerint kihagyhatók a maximum és minimum számítások és a magasabb fokú (pl. reciprok) egyenletekre vonatkozó részek.

A komplex szám ábrázolására vonatkozó rész és a harmad-foku egyenletek tárgyalása a cél károsodása nélkül, véleményem szerint szintén tetemesen megszorítható volna.

A VIII. osztály tanterve csupán a VII. osztályban már befejezett anyag rendszeres ismétlését tűzi ki célul. Ez ellen nincs ellenvetésem. Rendszerint azonban ez csak ismétlés, rendszerezés nélkül, csak felrészítése a négy éven át tanultaknak, az érettségi vizsgálat szempontjából, de nem összefoglaló áttekintése is és ez utóbbira volna jövőben nagyobb súly helyezendő, hogy a tanuló az ismeretszerzésénél alkalmazott módszerekkel, matematikai ismeretanyagának jelentőségével is tisztába jöjjön.

Meggyőződésem, hogy a fent megjelölt módosítások eszköz-lésével megszűnnék mindazon nehézség, mely ma a matematikai tanítás tervében a közepes tehetségűre nézve fennáll és azt túl-terheli.

A tananyag nem lényegesen volna kevesebb, de a megmaradtat jobban tudnák tanulni.

Geometria.

A geometria véleményem szerint sokkal lényegesebb módosításokat kíván. Nevezetesen szakítani kéne az Euklides-féle geometriával és kisélejtezni azon vaskos köteteket, melyek geometriánkat ma magukban foglalják.

Geometria-tanításunk ma három tagozatra oszlik. A legalsó fokon (I. és II. oszt.) a tanulók a geometriai fogalmakkal tisztán.

szemléleti uton ismerkednek meg, erre ok nélküli bőkezűséggel heti 10 óra van szánva, a középső fokon (III—IV. oszt.) az I. és II. osztályban tanultakat graphikus feladatok megoldására használják fel, mellőzve minden szigorubb bizonyítást és csak a harmadik fokon (V—VIII. oszt.) kerül rá a sor a bizonyításra még pedig lényegében véve mindig az Euklides-féle synthetikus bizonyítási módokkal.

Véleményem, hogy a geometriai tanítást az eddigi rajzoló geometriáival szorosabb kapcsolatba kellene hozni, és ma az V. osztály számára fentartott planimetria java részét már a III. és IV. osztályban elvégezni, mi természetesen csak úgy lehetséges, ha az eddigi tisztán Euklidesi geometriával szakítunk.

Utalni akarok rá, hogy a német új tanterv e kérdést tényleg ugyanilykép oldotta meg, hogy ott is a geometria a mi III. osztályunkban megfelelő quarta-ban kezdődik, az algebra tanítása a IV. osztályunknak megfelelő tertiában.

Az V. osztályban aztán a különféle geometriai módszerekkel lennének a tanulók megismertetendők az Euklides-féle bizonyítási módszerrel, a tengely-szimmetriával, a centrikus szimmetriával stb., felhasználásával a III. és IV. osztályban szerzett geometriai ismereteknek. Ezt követné a hasonlóság rendszeres tanítása, (párhuzamban az irrationalis számok tanításával) erre a területszámítások összefoglalása és azok alkalmazása szabályos sokszögekre és a körmérés.

Mielőtt tovább megyek, itt egy gyakorlati hiányra kell utalnom.

Középiskolai tanulóink egy nem csekély része a IV. és V. osztály után katonai nevelő-intézetet keres fel és ezek egy igen tetemes része a felvételi vizsgánál a stereometriában való járatlansága miatt nem felel meg és visszautasíttatik. Az a mit erre vonatkozólag a II. osztályban tanultak, szemléleti alapon ugyan majdnem elég volna, de, mert azóta nem alkalmazták, rendszerint nem tudják többé.

Ha nem vagyok is azon nézetben, hogy tantervünket a szerint kell berendeznünk, hogy az a katonai intézetek felvételi szabályzatának megfelelően, mégis — ha lehetséges — kívánatosnak tartanám, hogy a geometriai tanterv összeállításánál lehetőleg e szempont is figyelembe vétessék. Jól volna ez beilleszthető az V. osztály ábrázoló-geometriai tananyagába.

A VI. osztály trigonometriai tananyaga lényegében fentartható volna, de több figyelem volna fordítandó annak physikai és földmérési vonatkozásaira és némi földmérési gyakorlatot, ha csak *egy* tényleges felmérés alakjában is (iskolatelekek) itt kötelezővé kellene tenni. (A IV. osztály helyett.) A goniometriai tanítás és a goniometriai egyenletek megoldása azonban jórészt megszorítható volna.

Ha a stereometriát, mint előbb érintettem, esetleg az V. vagy már a IV. osztályban ismét tárgyaltuk, azt e fokon összefoglalhatnók és ezt követné az osztály tananyagának befejezésekké a polyæderek tárgyalása.

A VII. osztály stereometriai tananyagát a kúpszeletek focalis tulajdonságainak ismertetésével lenne kívánatos bővíteni, de a gömbháromszögtan az eddiginél szűkebb keretben volna tanítandó, csakis a stereometria és a kosmographia szükségleteire való tekintetek kielégítéséig.

A Gauss- és Neper-féle analogiákat, melyek alkalmazására nincs tér, teljesen mellőzhetőknék tartom.

Azt hiszem megszorítható volna végül a VIII. oszt. analitikai geometriai tanítása is és elmaradhatna itt az általános másodfoku egyenlet tárgyalása.

A matematikai tanításnak ily módon való átalakítása esetén, mely lényegileg csak a felosztáson változtat, de az eddigi vég-czélrt tartja fenn, mely az itt-ott jelzett kihagyások által nem alteráltatnék, megszűnnék a részleges túlterhelés a felső osztályokban is, melynek okozója meggyőződésem szerint határozottan a matematika, annak nem elég arányos felosztása és helyenkint ok nélküli kiterjesztése.

A *természettan* tantervében kívánatosnak tartottam volna az V. osztályban tárgyalandó növénytan számára is az óraszámot kettőről háromra emelni, miután ez azonban a többi tárgy károsítása nélkül nem lehetséges, az eddigi órabeosztást és az eddigi tantervet is fentartandónak vélem.

A *természettan* tanítását a III. osztály túlterhelésének enyhítése céljából a III. osztályból a IV. osztályba tartom áthelyezendőnek, a megszűnt politikai földrajz óráinak helyére.

A tanterv ellen semmi észrevétel nem tehető, de e tárgynál meg kell jegyezni, hogy megfelelő tankönyvünk tényleg nincsen meg s kívánatos volna, ha a physikának e fokon való tanítására

Greguss Gyulának egykori physikája, mely az e fokon való tanítás módszerét oly kitűnően eltalálta, sikerült átdolgozásban új életre ébresztetnék. A ma használt könyveknek egyike sem ér csak közel is ezen, fájdalom újabb átdolgozások által teljesen tönkretett könyv eredeti kiadásához.

A VII. és VIII. osztályban következnek a kísérleti physika matematikai igazolásokkal. Az órabeosztást (VII. oszt. 4 óra, a VIII. oszt. 5 óra) tisztán gyakorlati okoknál fogva meg kellett hagynom, de megjegyzem, hogy a mostani tananyagbeosztás ez óraszámviszonynyal épen ellentétes, a mennyiben a tananyag főtömege a VII. osztályra esik és aránylag kevés a VIII. osztályra.

Kívánatosnak tartanám, hogy legalább az optika feltétlenül a VIII. osztály tananyagához csatoltassék, hogy az alapvető mechanika tárgyalásához elegendő idő jusson.

A reáliskola VII. osztályának aránytalanul kedvezőtlen előmenetelének kulcsa alighanem nagyrészt a physikai tananyag és az annak elvégzésére szánt idő közötti aránytalanságban keresendő.

A *chemia* tantervén lényeges módosítást tartok kívánatosnak és az eddigit semmiképen meghagyhatónak nem vélem.

Eddig a IV. osztályban heti két órával szerepelt valami elemi vegytan-féle, aztán az V. osztályban szerves vegytan ismét heti két órával és a VI. osztályban szerves vegytan, heti három órával.

A középiskola nem szakiskola és nem gyakorlati ismeretek közvetítése annak célja és rendeltetése. Ez a chemiára nézve is áll, a chemia nem a chemiai ipar szempontjából tanítandó, de mint természettudomány. Akkor nyilvánvaló, hogy a fősúlynak az eddig az óraszámában alárendelt anorganikus chemiára kell esnie, mert ott kell a tanulónak az anyag szerkezetére vonatkozó pozitív törvényekkel megismerkednie.

Elemi chemiát és rendszeres chemiát két egymásután következő osztályban párhuzamosan tanítani véleményem szerint pædagogiailag is teljesen megokolatlan, és azért a IV. osztályból a chemiát teljesen kihagyandónak tartom, de az V. és VI. osztályba 3—3 órával, tehát az eddig összesen 7 óra helyett 6 órával tartom a reáliskola tantervébe felveendőnek.

Az V. osztály vegytani tananyaga körülbelül a következő lehetne. A vegytani fogalmak (vegyület, keverék, elegy, elem, égés

stb.) ismertetése a tanulók előtt már jól ismert anyagokon való kísérletezés alapján.

A légnemű vegyületek (sósav, víz, ammoniak, methan) tárgyalása alapján a súlyviszonyok törvényeinek, a basis sav és sók fogalmainak megismertetése, de kizárólag kísérleti alapon. Ugyanílyképp az elemzés módszereinek megismertetése.

VI. osztály. Az V. osztályban megismert fogalmak és vegyi törvények rendszeres összefoglalása, aztán a szerves testek elemzési módszerének ismertetéséből kiindulva, a szerves vegytan főbb típusainak ismertetése, gyakorlati jelentőségű példák alapján. Égés, erjedés, rothadás.

Azt hiszem, hogy a tantárgy ezen concentratio mellett nem-hogy vesztene, de ellenkezőleg nyerne, a heti hat óra teljesen elegendő volna, természetesen csak úgy, ha példát említve az erjedés tanításával nem akarja a tanár a szeszgyártás, sörfőzés vagy czukorgyártás egész elméletét és gyakorlatát is tanítani, a mi nem való a középiskolába. Ez természetesen nem zárja ki azt, hogy tanulóit ne vezesse esetleg egy szeszgyárba, czukorgyár- vagy sörfőzőbe is, hogy az erjedés gyakorlati jelentőségével és alkalmazásával is megismerkedjenek. Az V. osztályban a vegytan számára szükséges egy óra többlet az V. osztály eddig öt matematikai órájának négyre való reducatiójából volna nyerendő, mi a matematikai tananyagnak javasolt reductiója mellett nem járna nehézséggel.

A rajzoló és ábrázoló geometriára vonatkozó megjegyzéseimet már a matematikai tanítás kapcsán nagyrészt elmondtam.

Az I. és II. osztályban a rajzoló geometria 5—5 órával szerepel eddig; tapasztalatom szerint ez nincs arányban az elvégzendő tananyaggal, a mit a régi tanterv maga is éreztet, midőn arra utal, hogy a fölös idő szabadkézi rajzra használtassék fel.

Én a rajzoló geometriai tanóráknak e két osztályban 3—3 órára való leszállítását bátorokodnám javasolni és az első osztályban az így nyert időből egy órát a mennyiségtanhoz, a másikat a szépíráshoz csatolnám.

Amazt már megokoltam, ez utóbbira nézve megjegyzem, hogy ez tisztán gyakorlati szükség.

A szépírás gyakorlás eredménye, a mai heti egy óra erre elégtelen, kivált az első osztályban, melyben a tanulók száma rendszerint nagy.

A második osztályban a fenmaradó két órát egész kizárólagosan a szabadkézi rajzra fordítanám, mely célnak valójában eddig is szolgált. E kettéválasztásnak csak az volna a következménye, hogy ezentul *mindég* a szabadkézi rajz tanárának vezetése alatt állana, a mi eddig nem volt lehetséges.

A rajzoló geometria tananyagát a III. és IV. osztályban a geometriai tanításról mondottak értelmében, oly irányban tartanám módosítandónak, hogy az a bizonyítást is vonja be körébe, természetesen egyenletek nélkül, de azért a planimetria lényeges részei már e két osztályban volnának elvégzendők.

A kivitel lehetőségének igazolásául bátorkodom Holzmüller Lehrbuch der Mathematik című, a porosz középiskolákban használt módszeres tankönyvére utalni, melynek első kötete a III—VI. osztály matematikai és geometriai tananyagát dolgozza fel, és melynek terjedelme alig félannyi, mint a nálunk legelterjedtebb matematikai tankönyv algebrájának vagy épen geometriájának fele!

Az ötödik osztály ábrázoló geometriájának tananyagába végül a stereometria főtételeinek tárgyalását tartanám bevonandónak.

Ezekben bátorkodtam az általam javaslatba hozottakat megokolni.

Két szempont vezérelt: egyrészt a tananyagnak arányosabb felosztása az anyag és óraszám közötti összhang létesítése, a túlterhelés megszüntetése végett, másrészt a nemzeti jellegű ismeretek alaposabb tárgyalását lehetővé tenni, részint e tárgyak önálló egységgé való alakítása által, (Magyarország földrajza az I. osztályban, a jelenkor történelme és földrajzi-politikai viszonyainak alakulása hazánk szempontjából a VII. osztályban), részint a tanítás módjának más alapra fektetése által (magyar történelmi olvasmány a III., több magyar irodalmi olvasmány a IV—VIII. osztályban).

Lényegileg a reáliskola tantervével foglalkoztam, de az elmondottak nagy része csakúgy áll a gymnasiumra is. Ugyanolyképvélném nevezetesen a gymnasiumon is berendezendők a földrajz, a magyar történelem, az egyetemes történelem és a magyar nyelv és az irodalom tanítását, s nem is látok okot arra, miért legyen ezen tárgyak tanítása e kétféle középiskolán különböző.

Az óraszámok között egyelőre lehet némi eltérés, az I—II. és

III. osztályban, a földrajzzal kapcsolatban tárgyalhatjuk a gymnasiumon a természetrajz elemeit is, a lényeges csak az, hogy az I. osztályban az egységet a haza földje képezze.

A részletekben nem akarok e helyen a gymnasium tantervére kitérni, ezzel amúgy is, nálamnál részletesebb tapasztalati ismeretekkel bíró más társam fog foglalkozni.

IV. A görögpótló tanfolyam.

Midőn közel öt évvel ezelőtt a görögpótló tanfolyam eszméje, illetőleg a görög nyelvnek a gymnasiumon facultatívva tétele napirendre került, ez eszmének határozott ellenzője voltam és kötelességemnek tartottam a magam szerény hatáskörében ellene szóval és tollal harcolni.

Azonban még az akkor létezett brassói tanári körben is a rövidebbet huztam, a helybeli katolikus gymnasium tanárai voltak azok, kik, ha jól emlékszem, egyhangulag ez úgynevezett reform mellett szólaltak fel és csak 1—2 reáliskolai tanár kardoskodott velem együtt a görög mellett.

Legyen szabad a később elmondandók megokolásaul akkori álláspontomat röviden jeleznem.

Első sorban rosszaltam minden bifurcatiót egy intézeten belül, mert felbontja az iskola működésének egységét, és oly adminisztratív nehézségekkel jár, hogy már ez okból is áldástalannak *kell* lennie. Másrészt attól tartottam, hogy a görög nyelv tanítása, mely a gymnasiumi tantárgyak között amúgy is rég a mostoha gyermek szerepére jutott már, még inkább el fog hanyagoltatni és az akkor napirenden levő egységes középiskola azt majd egészen el fogja emészteni.

Utóbbi feltevésem azt hiszem alaptalannak bizonyult, annál inkább jogosnak bizonyult azonban az első.

Ennek illusztrálására legyen szabad csak egy indirect bizonyítékot felhoznom.

Miután magamnak a görögpótló tanfolyam hatásáról csak közvetve lehet tudomásom, szükségesnek tartottam mielőtt e kérdésben nyilatkozom, legalább *egy* gymnasium tanártestületével megbeszélni a dolgot és felkértem a helybeli katolikus gymnasium igazgatóját, nyujtana módot a vezetése alatt álló tanintézet tanártestületével való ily teljesen magánjellegű megbeszélésre,

mely ügyben ő szives is volt készségesen közbenjárni, és e megbeszélés megtörtént. Megjegyzem, hogy e tanártestület nagyjában még ugyanaz, mely öt év előtt a görög nyelv facultatívává tétele mellett egyhangu lelkesedéssel kardoskodott.

Most e tanártestület egyhangulag a görög-pótló tanfolyam beszüntetése és a görög nyelvnek facultatívává tétele mellett, mint régen volt, de ha ez nem lehetséges, annak mint kötelező tantárgynak visszaállítása mellett nyilatkozott.

Ez álláspontot a magaménak nem fogadhatom el. Egészen más dolog valami meglevőt megváltoztatni, és aztán a régít helyreállítani. Én régi görög nyelvtanításunkat jónak nem tartotam, de jobbnak a gymnasium mostani rendszerénél, de ha a mostani állapoton változtatunk, akkor a réginél jobb állapotot kell teremtenünk.

Azt nem tartom szükségesnek, hogy 160 középiskolában tanítsunk görögül és csak 33-ban nem, majdnem a megfordított viszonyt tartanám kívánatosnak, de a hol tanítják, ott aztán igazán jól tanítsák, s a kik tanulják, azok aztán igazán is tudják.

De ezen cél elérése nem a mostani revisiónak, hanem majd a tantervreformnak lehet csak célja és feladata.

Azonban addig is, míg ez elérhető, az 1893: XXX. t.-cikk módosítását feltétlenül szükségesnek tartom, mert az abban a görög-pótló tanfolyam számára kötelezővé tett tanterv gyakorlatilag kivihetetlen és elméletileg is képtelenség.

A törvény ezen ideiglenes módosítása arra szorítkozhatnék, hogy 1. a görög-pótló tanfolyam, mely az autonóm gymnasiumokra nézve ma sem kötelező, általánosságban facultatívává tételessék és az állami közvetlen vezetés vagy felügyelet alatt álló intézetnél is, annak szervezése vagy elhagyása a tanártestület véleménye alapján a miniszter elhatározásától függjön. A görög-pótló tanfolyam nélküli gymnasiumokon pedig legyen a görög nyelv kötelező.

A második kívánatos módosítás a törvény 2. §-ának körülbelül a következő szókkal való helyettesítése volna:

«A görög nyelv és irodalom helyett tanítandó tárgyakat és tantervöket a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeleti úton állapítja meg.»

Az úgynevezett görög-pótló tanfolyam tantervét, és pedig egy jó tantervet készíteni valóban alig megoldható feladat, körülbelül azzal azonos, mintha egy szobornak valamelyik letörött vég-

tagját — az eredeti és egyetlen helyes megoldás kizárásával — rekonstruálni akárnók! Teljesen jó megoldás tehát véleményem szerint egyáltalán nem lehetséges, mert a feladat megoldhatlan.

De meg kell csinálni, s ha jól nem lehet, legalább lehetőleg kevésbé rosszul, és e cél elérhetése végett első sorban a tanterv összeállításánál irányadó szempontokat törekszem megállapítani.

Az első feltétel úgy gondolom az lenne, hogy ne jöjjön collixióba a gymnasiumi tanterv épségben maradt testével és azért a magyar irodalmi olvasmánynak, melyet minden tanulónak ismernie kell, nincs ott helye.

A másik szempont, mely véleményem szerint szem előtt volna tartandó, az, hogy e tanfolyam törekedjék lehetőleg a bifurcatió által veszélyeztetett nevelés egységét szolgálni, és ha a görög nyelvet nem tanítja is, legalább azon gondolatkörbe vezesse be a tanulókat, melyben a gymnasium többi tanuló a grammatikától eltekintve a görög órákban mozognak.

A harmadik szempont pedig, hogy e tanterv legyen lehetőleg egyszerű és egységes.

A jelenlegi tanterv azt hiszem e szempontok egyikével sem egyeztethető meg, és az utolsó szempontnak alig is lesz lehetséges eleget tenni.

A tanfolyam számára az állami tanterv szerint rendelkezésre áll az V., VI. és VII. osztályban 5—5, a VIII. osztályban heti négy óra.

Nem tartom elkerülhetőnek, hogy a görög helyett két tantárgyat ne vegyünk be minden osztályba s ezek egyikének én is elfogadom a rajzot, de lényegesen módosítanám annak anyagát és pedig oly értelemben, hogy az alsó fokán a geometriai tanítással, felső fokán azonban a görög helyett tanítandó elméleti tárgyakkal lépjen kapcsolatba és azoknak szolgálatába. Ezek után legyen szabad tantervjavaslatomat az alábbiakban megírnom.

I. Elméleti és irodalmi anyag.

V. osztály (3 óra).

A görög epikus költészet ismertetése. A görög mondakörök, az Odysseia egészen és az Ilias részleteinek olvasása és ismertetése, ennek kapcsán a görög institutiók és cultus ismertetése.

VI. osztály (3 óra).

A görög lyrai, drámai és prózai költészet ismertetése, a görög lyrikusokból választott szemelvények, Aischylos, Sophokles és

Euripides egy-egy drámájának, továbbá Platon és Aristoteles egy-egy művének olvasása és ismertetése kapcsán.

VII. osztály (3 óra).

A képzőművészetek története a görögök korában. A görög építészeti stílusok fejlődése, a görög szobrászat és festészet ismertetése, lehetőleg gazdag szemlélet alapján.

VIII. osztály (2 óra).

A képzőművészetek fejlődése a renaissance koráig, az ó keresztény, román, gót és a renaissance-stílus. A festészet virágkora. A nagy olasz, spanyol, németalföldi és német festők és a szobrászat középkori főképviselei, ismét lehetőleg a tárgyalt művészek alkotásai reproductióinak lehető legbehatóbb szemlélete alapján.

II. Rajz.

V. osztály (2 óra), és VI. osztály (2 óra).

Ábrázoló geometria oly terjedelemben, a mennyiben az a VII. és VIII. osztály számára kijelölt rajzolási feladatok megoldásához szükséges, tehát síklapu és görbelapu testek ábrázolása egyszerű árnyékszerkesztéseket bezárólag.

VII. osztály (2 óra), és VIII. osztály (2 óra).

Műtörténeti geometriai rajz, melynek tárgyát a görög oszloprendek szerkesztése, egy-egy classicus műemlék meghatározott méretekben való másolása képezné. A VIII. osztályban esetleg a renaissance építészete is szolgáltatathatná a rajz anyagát.

És miután a javasoltam tantervet előrebocsátottam, legyen szabad annak megokolását megkísértenem.

«Görögpótló»-nak azt természetesen nem szabad tekinteni, arra ez sem tarthat számot, bár azt hiszem e tanterv mellett, és ennyi ráfordított időnél a tanulók a görög nemzet műveltségi állapotairól meglehetősen teljes és egységes képet nyerhetnek, és annyiban mindenesetre egyszerűbb az eddigi tantervénél, a mennyiben az egy-egy osztály számára kijelölt elméleti tananyag szer- ves egységet képez.

Talán kevésbé okadatoltnak fog látszani a rajztanítás szá- mára kijelölt anyag. Az V. és VI. osztály számára kijelölt rész- szorosán összefügg az előző szerkesztő geometriai tanítással és annak mintegy folytatása. Az orthogonális projectió ismerete szük- séges egy épület homlokzata, alaprajza és metszetének megértésé-

hez is. Ez ellen talán nem is lenne kifogás, de a VII. és VIII. osztály számára kijelölt anyag teljesen elvontnak látszik, holott én tényleg az elméleti tanítás (művészetek története) kiegészítő részének tekintem. Egy görög oszlop, oszlopfő vagy talapzat és egy dór vagy jón templom homlokzatának egész szépségét nem érezhetjük át és nem értjük, ha magunk nem szerkesztettük, nem rajzoltuk meg.

Aztán talán merész experimentumnak is látszhatik a dolog és kérdésesnek, vajjon a tanulók érdekét képes lesz-e lekötni.

Én a magam személyes tapasztalata alapján ajánlom, ki tanuló koromban fájdalom, semmi iránt nem éreztem igazán érdeket, és kinek érdekét, mint első dolog a görög épület és elemeinek törvényszerűsége ragadta és kapta meg. Akkor lett nekem egyszerre érdekessé a görög nép, és akkor értettem meg, mi az összhang. Én ezt határozottan oly tárgynak tartom, mely az ifju elme érdeklődését és figyelmét képes lekötni, képes megnyerni, és a mi a műtörténelemnek is megadja igazi jelentőségét.

A részletes tanterv megállapításánál persze az anyagot nem volna szabad tulságos terjedelmesen kiszabni. Azt hiszem, hogy a görög építészet a VII. és VIII. osztály számára együttesen is teljesen elegendő, nem szabad megfélekedezni róla, hogy két rajzóra végre is nem sok.

A szabadkézi rajzot kihagytam. Ennek jut ugyan egy kevés hely az építészeti rajzban is s palmettát és akantusz-levelet okvetetlenül kell rajzolniok a tanulóknak, de ez kevés és ezt is bizonyára nagyon silányan fogják rajzolni.

A szabadkézi rajz mellőzésére azonban két ok vezetett.

Ha célt, csak szerény célt akarunk is a szabadkézi rajzban elérni, akkor mind a négy osztályon át legalább 2—2 órát kellene a tárgyra fordítanunk. Ez még mindig lehetséges, de ez épen semmi összefüggésben nincs az elméleti tanítással és tisztán egy gyakorlati ügyesség elsajátítása. Kevesebb időt ráfordítani pedig eredménytelen és így kárbaveszett fáradság.

De egy más gondolat is vezérelt. Ugyanis azon meggyőződésem, hogy a szabadkézi rajzban való gyakorlás, mely egy kifejezési mód birtokába juttat bennünket, mely ha nem egyenértékű is a beszélés vagy írás művészetével, de mindenesetre mindkettőt lényegesen kiegészíti, olyasmi, a mit a középiskola tartozik min-

den tanulójának adni, és azért nem akartam e tárgyat csupán a görög tanulás alól felmentettek számára fentartani.

A reformálandó gymnasiumi tantervben a rajznak mint kötelező tantárgynak kell majdan helyet foglalnia.

A VII. és VIII. osztály elméleti tananyaga tanításának csak úgy lehet eredménye, ha bő szemlélet alapján történik. De nem fali szemléltető képekre gondolok, bár a Langl-féle képek itt bizonyára szintén igen jó szolgálatot tesznek, de ez uton a kellő mennyiségű anyag nem szerezhető be. Itt a photographiát kell bevonnai az iskola szolgálatába.

Csak melleleg jegyzem meg, hogy például a helybeli ág. ev. (szász) gymnasium ily tárgyú több száz számból álló gyűjteménnyel bir már, és a photographiai sokszorosítás mai technikai fejlettsége mellett ily képgyűjtemények megszerzése, ha azok árusítása csak folyamatba hozatik, azaz mihelyt kereslet lesz, semmiféle nehézségekkel nem járna.

Ezek volnának a görögpótló tanfolyamra vonatkozó észrevételeim, azok között a fősulyt a törvény általam javasolt két módosítására helyezem.

Ne legyen a görögpótló tanfolyam szervezése egy iskolára nézve se kötelező, és ne legyen a tanterv a törvényben megállapítva.

És mielőtt jelentésemet befejezem, legyen szabad a miniszter úr ö nagyméltóságának 3887. eln. szám alatt kelt rendeletére, mely e jelentésem írása közben jutott csak teljes terjedelmében tudomásomra, reflectálnom, illetőleg javaslatomat ennek követelményeivel egybevetnem.

A miniszter úr ö nagyméltósága által itt felvetett eszme ugyanaz, melyet az ez évi kongresszuson Kármán Mór, Dóczi Imre és ott vázlatosan más által előadott fejtegetésemben magam is propagáltam. Ott a kivitel részleteire nem került a sor, itt most erről van szó. Törekedtem a revisióra vonatkozó javaslataimat olykép formulázni, hogy később e reform megvalósítását előkészítsék és legalább annak útjában ne álljanak.

A reformálandó középiskola tantervére áttérni ma még korai volna, bár az miután a dolog természeténél fogva én már eddig is foglalkoztam vele, előttem (természetesen a magam felfogása szerint) készen van. Csak néhány általános észrevételt akarok tenni.

A reformot sikeresen a mostani óramaximum megtartása mellett kivinni nem lehet.

Hogy az óramaximum felemelését nem tekintem túlterhelésnek, azt már előrebocsátottam.

Teljesen azonosítandónak tartom a kétnemű tanintézetben a magyar nyelv és irodalom, a bölcsészet, földrajz, történelem, mennyiségtan, természettan, szépírás, torna tantervét és tananyagát.

Közös tárgyak volnának, de nem azonos terjedelemben a latin, a német, a természetrajz, a rajzoló geometria és a szabadkézi rajz, úgy azonban, hogy a gymnasiumban a latin az I—VIII. osztályig az eddiginél is jóval nagyobb óraszámokban taníthatnák (körülbelül 57 heti órában) a reálisabb irányú középiskolán a III—VIII. osztályokban az eddigi 13 óra helyett, körülbelül heti 34 órában.

Ellenben a német nyelv, természetrajz (I. és II. osztály) a rajzoló geometria, illetőleg ennek folytatásául az ábrázoló geometria és végül a szabadkézi rajz a reális irányú középiskolában nagyobb terjedelemben taníthatnák.

A teljesen megkülönböztető tárgyak lennének — egyszerűség kedvéért el is nevezem a két iskolát — a classicus gymnasiumban csak a görög nyelv, a reálgymnasiumban a francia nyelv, mely két utóbbira nézve még kérdés tárgyát képezhetné, ne tétessék-e egyáltalán facultativá, oly módon körülbelül, mint a hogy a latin nyelv ma a reáliskolán szerepel.

E kérdés egyenesen functiója a megengedett óramaximumnak, ha az óraszám megengedi, kötelezővé tételét tartanám kívánatosnak.

A classicus gymnasiumban és a reálgymnasiumban közös tárgyak tanterve és tananyaga teljesen ugyanaz maradna ezután is, mint a melyet a revisió esetére a fentebbiekben ajánlottam.

És végül még egyet. A reformált tantervbe az éneknek, mint kötelező, de az előmenetelt nem befolyásoló tárgynak fölvételét, márcsak mint a túlterhelés ellensúlyozására szolgáló eszközt is, okvetlenül felveendőnek tartom.

Ennyit annak igazolásául, hogy a revisióra vonatkozó javaslatomnál a miniszter urnak messzebbmenő céljait is törekedtem szem előtt tartani.

Javaslataimban két cél vezetett, lehetőleg sokat, de minden-

esetre mindent, a mi jó, megtartani a mostani tantervből, és másrészt csak oly javításokat hozni javaslatba, melyek nem irányváltozást, de természetes fejlődést jelentenek és természetes továbbfejlesztésnek nem állják útját.

Sikerült-e az elveket mindenben kielégítően érvényesítenem, annak elbirálását a legilletékesebb forum, kartársaim ítéletére bízom, midőn tanulmányomat e helyen közzéteszem.

Brassó.

ROMBAUER EMIL.

AZ OSZTATLAN ISKOLA KÉRDÉSE.*

Népoktatási terminológiánk, a megosztott és megosztatlan munkára czélozva, az egyetlen tanítóval bíró jobbára falusi iskolákat nevezi e névvel: osztatlan iskola. Erről az iskoláról szándékozom a jelen alkalommal egyet-mást elmondani.

A kik a köznéppel gyakrabban érintkeznek, tapasztalják, hogy az elemi iskolánál magasabb iskolát nem végzett nép embere, bármily szép tehetséggel legyen is megáldva, nem ura saját gondolatának, nem tud sem beszélni, sem olvasni, sem írni. De számolni sem tud; számítani jól számít, mert józan esze, életbölcseége ritkán hagyja cserben, hanem számolása olyan lassu, olyan együgyü, hogy a ki csak ezután itélné meg, ostobának tartaná. Pedig nem az, nem buta paraszt, a minek meggondolatlan, vagy rosszakaratu emberek nevezik, hanem csak tanulatlan. Vagy nem járt iskolába, vagy ha járt, nem tanították meg az önművelődés eszközeiül szolgáló elemi ismeretekre. A népiskola «tan»-okat tanított, kevés ideje jutott a legelemibb dolgokkal való foglalkozásra. Az írás, olvasás, beszéd szerfelett közönséges dolgok; ezekkel szép vizsgálatot csapni nem lehet. Kinek imponálna az, ha a gyermeket értelmesen beszélni hallja, hiszen már az édes anyja megtanította a beszédre valamennyit, hanem ha a mellékmondatok fajait tárgyaló passust, avagy Afrika államait hiba nélkül elfújja, ez már nagy dolog, melynek hallatára — az előjárók nagy dicséretére — örömkönyt sír maga a boldog szüle is.

Népiskolai oktatásunk mesterkéltsege s ebből kifolyólag csekély tényleges sikere már a mult évtized elején feltűnt mind a leg-

* Felolvasatott a Magyar Pædagogiai Társaság 1897. évi februárius hó 20-án tartott ülésében.